

УДК 005.336.4:005.584.1

Семенова В.Г.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
Одеського національного економічного університету

НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

TO MORE EFFICIENT MANAGEMENT OF INTELLECTUAL PROPERTY ENTERPRISES

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню основних напрямків підвищення ефективності управління інтелектуальною власністю підприємств. Досліджено літературні джерела та визначено основні проблеми управління інтелектуальною власністю. Розглянуті напрямки та шляхи підвищення ефективності управління інтелектуальною власністю підприємств.

Ключові слова: інтелектуальна власність, проблеми управління, інноваційна діяльність, чинники, ефективність управління.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена исследованию основных направлений повышения эффективности управления интеллектуальной собственностью предприятий. Исследованы литературные источники и определены основные проблемы управления интеллектуальной собственностью. Рассмотрены направления и пути повышения эффективности управления интеллектуальной собственностью предприятий.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, проблемы управления, инновационная деятельность, факторы, эффективность управления.

ANNOTATION

The article investigates the main directions of improving the management of intellectual property companies. Studied literature sources and the main problems of intellectual property management. The directions and ways to improve intellectual property management companies.

Keywords: intellectual property management issues, innovation, factors, management efficiency.

Постановка проблеми. Ефективність діяльності вітчизняних підприємств у сучасних ринкових умовах господарювання напряму залежить від стратегічної спрямованості на інноваційні перетворення, постійне оновлення асортименту продукції та послуг, впровадження новітніх технологічних процесів. Важливим перспективним напрямком діяльності є формування інтелектуальної власності підприємств та активне просування об'єктів інтелектуальної власності на ринок. Світова практика показує, що сьогодні компанії орієнтуються не тільки на здобутки у сфері виробництва, а й у нарощуванні інтелектуального капіталу. Процеси інтеграції у світове господарство вимагають активізації інноваційної діяльності підприємств в Україні як важливого чинника підвищення конкурентоспроможності у світовому ринковому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд і аналіз літературних джерел показав, що проблемам формування інтелектуальної власності підприємств присвячені численні наукові розробки відомих зарубіжних і вітчизняних нау-

ковців: М.Г. Брауна, Г.І. Бірманна, Е. Денісона, Д. Диксона, П. Друкера, М. Міллера, М. Портера, Ю. Суїні, О.І. Амоші, О.С. Гальчинського, О.Д. Данилова, О.Є. Кузьміна, І.І. Лукінова, Т.В. Майорової, А.А. Пересади, В.А. Отецького, А.І. Сухорукової, Л.Н. Свириної, А.А. Чухна, В.Г. Федоренка, Д.М. Черваньова, С.Г. Школярюка, Г.О. Швиденко, О. Бутнік-Сіверського, В. Зінова, О. Орлюк, М. Паладія, П.М. Цибульова, В. Чеботарьова, А.І. Яковлева та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідники розкрили сутність інтелектуальної власності, висвітлили теоретичні та практичні питання управління процесами створення та застосування об'єктів інтелектуальної власності підприємств. Проте саме дослідженням напрямків підвищення ефективності управління інтелектуальною власністю в науковій літературі присвячено недостатню увагу, що і обумовлює актуальність теми та зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Мета статті полягає у розробці теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо визначення основних напрямків підвищення ефективності управління процесами формування та використання інтелектуальної власності підприємств. Відповідно до мети дослідження, були виділені наступні завдання: визначити основні проблеми управління інтелектуальною власністю на вітчизняних підприємствах; дослідити літературні джерела щодо визначення основних шляхів та напрямків підвищення ефективності управління в зазначеній сфері; розглянути особливості виділених напрямків підвищення ефективності.

Методологічною основою є сукупність методів та положень менеджменту, які застосовувались в процесі наукового дослідження. Теоретичною базою дослідження виступили праці визнаних науковців, вітчизняних та зарубіжних учених із питань інтелектуальної власності підприємства. В процесі дослідження використано сукупність методів, зокрема: методи теоретичного узагальнення, економічний аналіз, експертний метод, методи структурно-логічного аналізу, діалектичний метод дослідження економічних явищ та процесів у їх взаємозв'язку та розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління інтелектуальною власністю для багатьох вітчизняних підприємств є дещо новим аспектом управлінської діяльності. Інститут формування, використання та комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності в Україні лише формується. Специфічність інтелектуальної власності (її об'єктами є нематеріальні речі) потребує особливого набору управлінських методів та інструментів. Проте, незважаючи на збільшення ролі нематеріальних активів в економічно розвинених країнах, на вітчизняних підприємствах існує суттєва проблема з формуванням інтелектуальної власності та ефективним управлінням цими процесами.

Інтелектуальна власність є важливим джерелом додаткового доходу та прибутку в ході виконання інноваційних проектів, що дає можливість забезпечити якість і конкурентоспроможність продукції, розширити ринкові можливості, а також запобігти проблемам у результаті суперечок у разі порушення прав інтелектуальної власності через відсутність стратегії їх вирішення. На жаль, сьогодні в Україні не існує досконалої методики управління інтелектуальною власністю, що призводить до порушень в системі формування та використання об'єктів інтелектуальної власності і не приносить очікуваного результату [1, с. 88].

На рівні державного управління в Україні відсутній ефективний комплексний підхід до процесів інформаційного забезпечення, експертизи, надання правового захисту, економічної оцінки вартості та використання об'єктів інтелектуальної власності. Саме тому переважна більшість стратегічних цілей, завдань та пріоритетів спрямована в основному на вирішення окремих аспектів. Дослідники зазначають, що власне управління інтелектуальною власністю фактично обмежується стадією видачі охоронного документа. Крім того, відсутній управлінський механізм, спрямований на вирішення питань, пов'язаних з оцінкою прав використання і введенням їх до господарського обігу, тобто з економічною віддачею (одержанням прибутку чи іншої вигоди), головного, заради чого, власне, і створюються об'єкти інтелектуальної власності [2, с. 3].

Статистичні дані свідчать про значне зниження протягом останніх років кількості надходження заявок на винаходи і корисні моделі в пріоритетних галузях промисловості України як за окремими галузями, так і в цілому, що свідчить про негативні тенденції щодо використання об'єктів інтелектуальної власності на вітчизняних підприємствах [3, с. 45].

Крім того, спостерігається негативна тенденція до зниження винахідницької активності у промисловості України: в 2014 р. від промислових підприємств надійшло на 28% менше заявок на винаходи та корисні моделі, ніж у 2013 р. (всього 265 заявок, що становить 3,6% в загальній кількості). Найбільша активність спостеріга-

лась серед підприємств з виробництва машин та устаткування, виробництва електричного устаткування, металургії та виробництва готових металевих виробів, виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, хімічної та нафтохімічної промисловості [3, с. 47–48].

Науковці зазначають, що управління інтелектуальною власністю – це система стратегічних дій, пов'язаних з об'єктами інтелектуальної власності, цілеспрямована на ефективний інноваційний розвиток підприємства. До основних факторів системи управління інтелектуальною власністю відносяться: маркетингова стратегія; об'єми виробництва; ємність ринків збуту існуючого і потенціального; наявність чи відсутність конкурентів у галузі діяльності. Управління інтелектуальною власністю, на думку дослідників, включає такі основні складові:

1. Розвиток інтелектуальної власності (планування та створення об'єктів інтелектуальної власності, формування сприятливого середовища та мотивація працівників). Завдання цієї складової управління полягає у створенні на підприємстві таких умов, які будуть сприяти інтелектуальній творчості та впровадженню нових науково-технічних розробок, їх облік та використання у виробництві.

2. Аналіз ринку (аналіз можливостей, конкурентів та порушників патентних прав). Передбачає виявлення можливостей та рівня інтелектуального забезпечення своїх конкурентів, постійний моніторинг ринку з метою виявлення порушників.

3. Захист прав використання об'єктів інтелектуальної власності (правовий захист, комерційні таємниці та дисциплінарні стягнення, отримання певних охоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності та певні дії відносно правопорушників).

4. Обмін об'єктами інтелектуальної власності (передача, придбання, продаж, трансфер технологій та спільні науково-дослідні розробки, внесення в статутний капітал, договори комерційної концесії, ліцензійні договори і т.ін.) [4, с. 134].

Далі дослідники наголошують, що головними завданнями управління інтелектуальною власністю є:

- систематизація та аналіз використання об'єктів інтелектуальної власності;
- виявлення надлишкових та необхідних об'єктів інтелектуальної власності;
- визначення домінуючого об'єкту інтелектуальної власності;
- здійснення правової охорони об'єктів інтелектуальної власності та їх комерціалізація;
- припинення порушень виняткових прав визначення форм та методів правової охорони об'єктів інтелектуальної власності [4, с. 135].

Науковці виділяють наступні основні принципи управління інтелектуальною власністю:

1) Усвідомлення ролі інтелектуальної власності. При цьому важливо здійснювати відбір

перспективних та прибуткових інноваційних проектів.

2) Зробити планування процесів створення та використання інтелектуальної власності частиною стратегічного бізнес-планування. Необхідно ще на початку діяльності визначитись із необхідними об'єктами права інтелектуальної власності, які допоможуть забезпечити конкурентоспроможність товарів або послуг.

3) Виявляти власні можливості щодо створення об'єктів інтелектуальної власності. Адміністрація підприємства повинна мати об'єктивне уявлення про наявність та можливість створення об'єктів інтелектуальної власності у своєму бізнесі, пов'язані з нею юридичні права та їх використання.

4) Збирати інформацію про інтелектуальну власність у конкурентів. Необхідно здійснювати оцінку потенційних можливостей інтелектуального капіталу та пов'язаних із ними стратегій діяльності наявних конкурентів на постійній основі.

5) Ідентифікувати потрібну інтелектуальну власність. На етапі створення товару потрібно визначити, які об'єкти інтелектуальної власності забезпечать його конкурентоспроможність.

6) Створювати або купувати права на потрібні об'єкти інтелектуальної власності. Підприємству потрібно вирішити, де взяти необхідні об'єкти права інтелектуальної власності: створити їх власними силами (на замовлення) або придбати.

7) Оцінювати економічну ефективність наявної інтелектуальної власності. Така оцінка дозволить дізнатися про витрати на створення, набуття правової охорони та підтримання чинності прав на об'єкти інтелектуальної власності; оцінити, які об'єкти інтелектуальної власності здатні приносити прибуток при їх використанні у виробництві; визначити ціну, за якою можна передати права на об'єкти інтелектуальної власності.

8) Ураховувати податок на об'єкти інтелектуальної власності. Управління інтелектуальною власністю необхідно здійснювати з врахуванням бухгалтерського обліку та оподаткування.

9) Бути готовими захищати права на свою інтелектуальну власність. Управління інтелектуальною власністю обов'язково має передбачати правила поведінки стосовно відносин з порушниками прав та план витрат на розв'язання спорів щодо об'єктів інтелектуальної власності.

10) Вимірювати ефективність управління інтелектуальною власністю [5, с. 66–75; 6, с. 126–129].

Як зазначає І. Піняк, важливе значення для вибору стратегії управління інтелектуальною власністю та її успішної реалізації має врахування впливу чинників як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. До факторів зовнішнього середовища, на думку дослідника, відносяться:

- соціально-політична, економічна й правова ситуації та перспективи їх розвитку в середньостроковій і довгостроковій перспективах;

- кількісні і якісні характеристики сегментів ринків товарів і послуг, на яких працює підприємство;

- конкурентне середовище в сфері діяльності підприємства;

- кількісні і якісні характеристики середовища обороту інтелектуальних активів (патентного середовища).

До основних внутрішніх факторів, що впливають на вибір стратегії управління інтелектуальною власністю, на думку дослідника, відносяться:

- загальна корпоративна управлінська стратегія, реалізована на підприємстві залежно від стану, у якому воно перебуває (зовнішнє управління, вихід із кризи, стабілізація, розвиток і т.ін.);

- маркетингова стратегія підприємства;

- інноваційна стратегія;

- фінансова стратегія (стратегія управління активами й стратегія управління капіталом);

- стратегія операційного управління (виробнича стратегія);

- стратегія управління персоналом;

- кількісні і якісні характеристики наявних інтелектуальних активів підприємства [7, с. 37].

Далі автор наголошує, що «сучасна ситуація в науково-технічній сфері України сформувалась під впливом таких факторів:

- зменшення фінансової підтримки науки;

- нерозвиненість інфраструктури інтелектуального ринку;

- підсистема інтелектуальної власності не стала дієвим чинником підвищення;

- конкурентоспроможність вітчизняної економіки, залучення інвестицій до інноваційних проектів, захист національного виробника на внутрішньому й зовнішніх ринках, зменшення частки контрактної продукції;

- втрата функцій координації з боку органів виконавчої влади всіх рівнів стосовно діяльності підпорядкованих підприємств та організацій у галузі правової охорони інтелектуальних продуктів;

- скорочення чисельності або ліквідація патентних підрозділів на підприємствах, в організаціях та установах;

- розпорошення кадрового потенціалу;

- брак ефективних методик оцінювання об'єктів інтелектуальної діяльності як нематеріальних активів;

- нерозвиненість системи страхування;

- відсутність вільного доступу до інформації;

- неналежна обізнаність суб'єктів ринку з правилами і нормами охорони відповідних прав в Україні та у світі;

- брак фахівців з інноваційного маркетингу;

- високий рівень монополізації в економіці, що знижує зацікавленість у інвестиціях в інноваційну сферу;

- високий рівень інфляції, який стримує інноваційну активність;

- обмеження свободи наукової творчості, що пов'язане з багатьма бюрократичними перепонами;

- міграція робочої сили в науково-технічній сфері;

- вступ України в СОТ відкриває шляхи доступу до інвестиційного фінансування даної сфери» [7, с. 38].

Дослідники зазначають, що триває процес створення більш досконалих форм управління цією специфічною формою діяльності підприємств, а до основних проблем у зазначеній сфері відносяться: відсутність належної координації в діяльності органів державного управління; недостатня ефективність діяльності структур, які забезпечують правовий захист об'єктів інтелектуальної власності; недостатність сучасних технологій управління та технічного забезпечення в системі захисту інтелектуальної власності; недостатність інформаційного забезпечення в цій області; нерозвиненість системи надання послуг у сфері інтелектуальної власності, що пов'язано із загальним станом інфраструктури цієї діяльності [8, с. 160; 9, с. 158].

Л.О. Цибульська виділила наступні проблеми у сфері управління інтелектуальною власністю:

1. Проблема створення «інвестиційного клімату» для створення та використання інтелектуальної власності.

2. Проблема збереження високого рівня науково-технічного потенціалу, спроможного створювати об'єкти прав інтелектуальної власності.

3. Проблема маркетингових досліджень, які сприяють вибору галузей для створення інтелектуальної власності.

4. Проблема трансферу технологій.

5. Проблема вибору пріоритетних галузей та технологій, в яких найбільше створюється інтелектуальна власність.

6. Проблема впровадження інтелектуальної власності до господарського обігу.

7. Проблема залучення фінансів для розробок об'єктів прав інтелектуальної власності [10, с. 250–252].

Далі автор пропонує наступні шляхи вирішення зазначених проблем:

- орієнтація на результат використання інтелектуальної власності (економічний ефект, прибуток для інвестора);

- підвищення конкурентоспроможності відносно ціни та якості інноваційних товарів;

- забезпечення правового захисту в процесі використання інтелектуальної власності;

- збереження високого рівня науково-технічних кадрів в Україні;

- забезпечення високого рівня оплати праці науково-технічних кадрів;

- підтримка винахідництва та раціоналізаторства;

- створення системи державного контролю за процесами створення, використання та комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності;

- проведення комплексних маркетингових досліджень у сфері інтелектуальної власності;

- удосконалення механізму комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності;

- законодавче урегулювання процесів трансферу технологій;

- створення інфраструктури інтелектуальної власності в Україні;

- удосконалення системи обліку об'єктів інтелектуальної власності (нематеріальних активів) на підприємствах;

- залучення різноманітних джерел інвестування процесів створення об'єктів інтелектуальної власності на промислових підприємствах [10, с. 250–252].

Інші автори серед основних проблем управління інтелектуальною власністю виділяють:

- неузгодженість та претензії між замовниками (інвесторами) і виконавцем на стадії спільної розробки;

- неправомірне укладення договорів на використання патенту не з власником, а з розробником – часто авторів патенту плутають із заявниками (патентовласниками), тільки вони мають право розпоряджатися патентом в комерційних цілях;

- труднощі при оцінці інтелектуальної власності;

- відсутність у керівництва компаній спільної концепції управління у сфері інтелектуальної власності;

- нестача менеджерів-спеціалістів з напряму інтелектуальної власності на підприємствах;

- недостатньо досконали правові і економічні механізми мотивації творчої діяльності;

- проблеми із закріпленням прав на результати інноваційної діяльності на підприємствах;

- проблеми введення об'єктів інтелектуальної власності в господарський оборот [11].

З метою удосконалення механізмів управління і оцінки інтелектуальної власності дослідники пропонують:

1. Підсилити роль держави у формуванні і розвитку українського ринку інтелектуальної власності шляхом своєчасного прийняття законодавчих актів, спрямованих на стимулювання інвестицій в інтелектуальну власність і підвищення її частки в господарському обороті підприємств.

2. Застосовувати у вітчизняних стандартах і методиках оцінки принципів, критеріїв, методів і нормативів визначення вартості прав інтелектуальної власності, закріплених в європейських стандартах.

3. Розвивати методичну базу оцінної діяльності в частині оцінки прав інтелектуальної власності, до основних напрямів вдосконалення якої можна віднести розробку алгоритмів, що дозволяють найдостовірніше визначити ринкову вартість об'єкту оцінки [11].

Проведене нами дослідження та аналіз поглядів науковців дозволив виділити наступні напрямки підвищення ефективності управління інтелектуальною власністю підприємств:

1. Створення на підприємстві окремого відділу (наприклад, патентування та раціоналіза-

торства) діяльність якого буде зосереджена на процесах створення, використання та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності.

2. Постійний моніторинг процесів формування та використання об'єктів інтелектуальної власності (перевірка стану, діагностика та забезпечення необхідними кадровими, інформаційними, науковими, матеріальними ресурсами).

3. Удосконалення системи обліку нематеріальних активів підприємства та розробка механізму врахування об'єктів інтелектуальної власності у діяльності підприємства.

4. Створення бази даних об'єктів інтелектуальної власності, які залучені в господарську діяльність підприємства.

5. Формування дієвої системної мотивації, спрямованої на посилення зацікавленості працівників підприємства в активізації творчого пошуку та раціоналізаторства.

6. Визначення інструментів, врахування факторів та використання важелів впливу на власні фактори виробництва та створення об'єктів інтелектуальної власності.

7. Удосконалення методичних підходів щодо оцінки ефективності використання об'єктів інтелектуальної власності, їх здатності приносити комерційну вигоду підприємству.

8. Формування механізму саморегуляції безперервного генерування інтелектуальної власності як інструменту отримання прибутку та здобуття конкурентних переваг.

9. Пошук додаткових резервів щодо підвищення конкурентоздатності продукції, надання послуг за рахунок використання об'єктів інтелектуальної власності у процесі діяльності підприємства [1; 4; 11; 12, с. 130].

Висновки. Важливість удосконалення управління процесами формування інтелектуальної власності обумовлена необхідністю постійного підвищення якості продукції та впровадження нових технологічних процесів. У статті досліджені літературні джерела щодо сутності процесу управління інтелектуальною власністю. Виділені основні проблеми, що перешкоджають ефективному управлінню цими процесами, та визначені напрямки їх подолання. Наукова новизна одержаних результатів полягає у розвитку теоретичних засад ефективності управління інтелектуальною власністю підприємства. Перспективи подальших досліджень полягають у побудові комплексної моделі системи управління інтелектуальною власністю.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Череп А.В., Ярмош В.В. Недоліки системи управління інтелектуальною власністю підприємств / А.В. Череп., В.В. Ярмош // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 2(6). – С. 88–90.
2. Крутий И. Механизм приращения интеллектуального капитала личности и компании / И. Крутий, Ю. Новикова // Проблемы теории и практики управления. – 2006. – № 9. – С. 41–49.
3. Промислова власність в цифрах. Показники діяльності Держслужби інтелектуальної власності України та ДП Український інститут промислової власності за 2014 рік. – К.: Державна служба інтелектуальної власності України. – 2015. – С. 69.
4. Пижова Л.Б. Визначення механізмів управління інтелектуальною власністю на підприємстві / [Л.Б. Пижова, О.І. Савченко, К.Р. Чуксіна] // Вісник НТУ «ХПІ»: Технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2010. – № 8. – С. 133–138.
5. Цибульов П.М., Чеботарьов В.П., Зінов В.Г., Суїні Ю. Управління інтелектуальною власністю / [П.М. Цибульов, В.П. Чеботарьов, В.Г. Зінов, Ю. Суїні]; за ред. П.М. Цибульова. – К.: «К.І.С.», 2005. – С. 435–442.
6. Черевко Г.В. Інтелектуальна власність: [навч. посіб.] / Г.В. Черевко. – К.: Знання, 2008. – С. 375–384.
7. Піняк І. Інтелектуальні активи як ефективний ресурс економічного розвитку підприємства / І. Піняк // Галицький економічний вісник. – 2009. – № 1. – С. 33–40.
8. Вильский Г. Инновационная деятельность и эффективность использования промышленной интеллектуальной собственности на предприятии / [Г. Вильский, Т. Калинин, А. Гурченков] // Економіст. – 2007. – № 1. – С. 52–55.
9. Вачевський М.В. Організаційна структура системи управління інтелектуальною власністю / М.В. Вачевський // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 4(34). – С. 155–162.
10. Цибульська Л.О. Економіко-правові проблеми управління інтелектуальною власністю / Л.О. Цибульська // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2013. – Вип. 1. – Т. 2. – С. 248–252.
11. Поляков С.Ю. Деякі аспекти та принципи управління інтелектуальною власністю в Україні / [С.Ю. Поляков, А.І. Куртов, О.Б. Нікітюк, Г.А. Зміївський] // Вісник НТУ «ХПІ»: Технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2010. № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kpi.kharkov.ua/archive/Наукова_періодика/vestnik/Технічний%20прогрес%20та%20ефективність%20виробництва/2010/60/NTU_XPI_60_2010_2.pdf.
12. Пухальська А.П. Механізм управління інтелектуальною власністю підприємств машинобудівної галузі / А.П. Пухальська // Бізнес-Інформ. – 2013. – № 2. – С. 128–134.